

Тамара Янченко

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДОЛОГІЇ (20-ТІ – ПОЧАТОК 30-Х РОКІВ ХХ СТ.)

Свідченням обґрунтованості прагнення сучасної України до європейського наукового й освітнього простору є її багатогранні міжнародні зв'язки, які були налагоджені вітчизняною педагогікою впродовж 20-х років ХХ ст. і стали показником відкритості суспільства до реформаторських змін, до всього нового та прогресивного, а також результатом високого рівня культурних надбань народу. З позицій сьогодення вивчення досвіду міжнародного наукового співробітництва є надзвичайно актуальним.

Ґрунтовні дослідження проблеми розвитку вітчизняної педології, у тому числі й її міжнародних зв'язків здійснені О. Сухомлинською. Близькими до теми нашої статті вважаємо наукові студії І. Болотнікової, Н. Дічек, Л. Дуднік, Ю. Литвиної.

Метою статті є висвітлення напрямів і форм міжнародних зв'язків української педології, налагоджених у 20-ті роки ХХ ст.

Радянська педагогічна наука була «відкритою до світу», що пояснюється не лише недостатньою розробленістю теоретичних положень радянської педагогіки, а й політичними та ідеологічними установками очікування світової пролетарської революції, об'єднання з цією метою учительства усього світу. Особисті зустрічі й контакти педагогів різних країн, їхній обмін поглядами, ідеями, думками про виховання на сторінках педагогічної преси, видавництва зарубіжної педагогічної літератури сприяли здійсненню взаємовпливів на організацію та зміст навчально-виховного процесу в освітніх закладах різних країн [4, с. 57; 5, с. 9–10]. Такі особливості розвитку педагогіки зумовлювали налагодження міжнародних зв'язків і педологією – наукою про дитину, яка стала основною течією педагогіки і провідною радянською науковою галуззю.

Переходячи до характеристики міжнародних зв'язків української педології, наголосимо, що тенденції її розвитку були різновекторними. Враховуючи це, окреслимо два напрями міжнародних зв'язків української педології, котрі виражали не тільки їхню географію, а й їхній соціальний і навіть у якійсь мірі політичний плюралізм, що був можливий до кінця 20-х років: 1) співробітництво з науковими й освітніми установами РСФСР та інших республік СРСР; 2) наукові зв'язки з європейськими країнами та США.

Ці напрями міжнародних зв'язків української педології реалізовувалися через такі форми співробітництва: 1) індивідуальні та групові закордонні відрядження; 2) екскурсії зарубіжних делегацій у навчально-виховні заклади і на досвідно-педологічні станції; 3) участь у роботі міжнародних і всесоюзних наукових з'їздів; 4) методичне співробітництво (переклад і видавництво іноземної наукової літератури, закупівля за кордоном приладдя й обладнання); 5) висвітлення зарубіжного досвіду діяльності освітніх і науково-дослідних установ на сторінках педагогічних періодичних видань і у науковій літературі.

Охарактеризуємо кожен з форм міжнародного співробітництва українських педологів.

Досить поширеним явищем у діяльності кафедр педології (їх було 3 – Харківська, Київська й Одеська) та досвідно-педологічних станцій (їх діяло 4 – Харківська, Київська, Одеська та Катеринославська) були закордонні відрядження їх співробітників, які стали однією з форм реалізації міжнародних зв'язків української педології. Під час закордонних відряджень українські педологи здебільшого вивчали зарубіжний досвід педологічних досліджень, поширювали ідеї радянських перетворень у навчально-виховній практиці, а також налагоджували особисті контакти з іноземними колегами.

Міжнародні наукові зв'язки мала Харківська науково-дослідна кафедра педології. У 1922–1923 навчальному році завідувач секції нормальної педології Б. Шацилло був у науковому відрядженні у Німеччині, де займався вивченням проблем патології дитячого розвитку [13, арк. 14].

У 1928–1929 навчальному році О. Залужний мав відрядження до США, де вивчав «особливості науково-дослідної роботи з педагогіки», а В. Протопопов – до Німеччини з метою «ознайомлення з організацією психіатричної допомоги дітям» [17, арк. 73, 78].

Тісні контакти з іноземними науковцями мали й київські педологи. Особливо показовим у цьому контексті було відрядження до Німеччини у 1927 р. О. Дорошенко, яка була співробітником Київської науково-дослідної кафедри педології та досвідно-педагогічної станції, а також деканом факультету соціального виховання КІНО. Впродовж трьох місяців вона вивчала досвід діяльності дошкільних закладів Берліна, Гамбурга,

Франкфурта-на-Майні та інших міст [6, с. 359], а також «методи дослідження дітей дошкільного віку» у психологічній лабораторії Гамбурзького університету. Зазначимо, що дослідження О. Дорошенко у Гамбурзькій психологічній лабораторії спрямовувалися на вивчення мови та мислення дітей.

Окрім того, О. Дорошенко відвідувала лекції професора В. Штерна з курсу «Головні течії сучасної психології», прочитаного ним у Гамбурзькому університеті, та брала участь у роботі семінару з вивчення методів дослідження дітей дошкільного віку під керівництвом професора В. Штерна. Водночас вона прочитала кілька доповідей німецькою мовою на теми «Дошкільне виховання і дошкільна педагогіка у Радянській Україні», «Організація дитячих будинків і містечок в Україні» та «Організація науки та підготовка молодих наукових робітників у Радянській Україні» у Гамбурзькому університеті та Берлінському інституті підвищення кваліфікації вчителів. Ці доповіді були надруковані у німецькому журналі «Дитяча психологія».

Після повернення в Україну О. Дорошенко зробила доповіді про своє перебування у Німеччині на засіданні Київської досвідно-педагогічної станції та на конференції студентів КІНО [8, арк. 1–30].

У групі відрядження, насамперед у Росію чи інші радянські республіки, найчастіше відправляли аспірантів науково-дослідних установ або молодих науковців. Так, у 1929 р. аспіранти УНДІПу відвідали педологічну лабораторію Ленінградського інституту імені Герцена, очолювану відомим радянським педологом М. Басовим. Вивчення досвіду діяльності цієї лабораторії було корисним у контексті організації педологічної роботи у загальноосвітніх школах, оскільки в лабораторії працювало вісім педологів, кожен з яких був прикріплений до окремої школи. Вони розробляли тести для визначення успішності дітей у процесі засвоєння різних навчальних дисциплін і анкети для дослідження впливу сімейного оточення на розвиток дитини, а також проводили лекції для батьків, зокрема про шкідливість алкоголізму. Досвід організації педологічної роботи у ленінградських школах планувалося використати для налагодження роботи шкільних педологів Харкова [2, с. 135].

Архівні матеріали [12, арк. 12; 17, арк. 109; 9, арк. 2] свідчать, що у кінці 20-х років спостерігалось зменшення кількості наукових відряджень за кордон. Так, кількість закордонних відряджень у 1928/1929 навчальному році скоротилася вчетверо порівняно з попередніми роками (їх було усього 54, а у 1926/1927 і 1927/1928 навчальних роках – відповідно 246 і 223 відрядження) [9, арк. 2]. Це пояснюється не тільки

скороченням бюджету та заборонаю своєкоштных поїздок, запровадженою у 1928 р., а й загалом зміною суспільно-політичної ситуації у Радянському Союзі. Наркомос УСРР рекомендував науково-дослідним установам переглянути заплановані поїздки і, передусім, «використовувати для потреб української науки усі наукові можливості, що є в СРСР», а також розглядати відрядження у різні радянські дослідні установи «як масовий метод керівництва молодими науковими робітниками» з метою вивчення передового досвіду та підвищення власної кваліфікації [12, арк. 12].

Отже, завдання закордонних відряджень українських педологів спрямовувалися на вивчення ними досвіду зарубіжних вчених у здійсненні досліджень особистості дитини, здебільшого психологічних, що свідчить про визнання Радянським Союзом досягнень окремих галузей західної науки. Окрім того, під час відряджень вітчизняні педологи поширювали досвід радянських перетворень у науці та шкільній практиці України, що, з їхньої точки зору, був передовим, таким, до якого мають прагнути прогресивні представники усіх країн і народів.

Однією з форм реалізації міжнародних зв'язків педології були екскурсії зарубіжних делегацій на досвідно-педагогічні станції. Під час таких екскурсій українські педологи демонстрували свої досягнення у дослідницькій та навчально-виховній діяльності з різними категоріями дітей. У 1926 р. група німецьких і французьких педагогів відвідала Харківську досвідно-педагогічну станцію. Особливий інтерес у членів делегації викликали рефлексологічна лабораторія та експериментальні класи, що діяли при ній. У цих класах навчалися сліпоглухонімі діти. Екскурсанти були присутні на практичному занятті, під час якого І. Соколянський продемонстрував практичне застосування методів навчання, заснованих на рефлексологічному підході до формування знань і вмінь, та уміння сліпоглухонімих учнів читати, писати і рахувати [7, с. 201].

Впродовж 1929 р. Київську та Харківську досвідно-педагогічні станції з метою ознайомлення з досвідом їхньої роботи відвідали наукові співробітники Педологічного науково-дослідного інституту Вірменії [16, арк. 84].

Вивчення історичних джерел показало, що екскурсії зарубіжних науковців і педагогів-практиків у наукові та освітні установи УСРР були менш чисельними, ніж закордонні відрядження українських педологів. Це пояснюється не відсутністю інтересу до проблем становлення радянської науки, і не недостатнім рівнем розвитку вітчизняної педології (навпаки, її досягнення були очевидними), а, з одного боку,

загальним соціально-політичним становищем суспільства та політикою більшовиків, які намагалися довести переваги соціалізму й обмежували доступ іноземців до об'єктивної інформації про культурно-освітні процеси у державі, і, з іншого – обережністю іноземців, їхнім небажанням їхати до країни, де було встановлено диктатуру пролетаріату й фактично необмеженою владою починали користуватися органи НКВС.

Важливою формою міжнародного співробітництва педологів та поширення ідей педології на теренах СРСР стали педологічні з'їзди, під час роботи яких обговорювалися актуальні проблеми педології, підводилися підсумки педологічних досліджень, характеризувалися практичні досягнення у галузі виховання й навчання різних категорій дітей, проголошувалися плани подальшої науково-практичної педологічної діяльності.

У грудні 1927 р. – січні 1928 р. у Москві відбувся Всесоюзний педологічний з'їзд. Від України на ньому були присутні 35 делегатів – більшість з них представники Науково-Дослідного Інституту Педагогіки, Харківської, Київської, Одеської і Дніпропетровської досвідно-педологічних станцій, а також Полтавського, Херсонського, Черкаського окружних і Ніжинського міського відділів освіти [7, с. 198].

На з'їзді були визнані значні досягнення українських педологів у «вивченні дитячих колективів, рефлексологічному обґрунтуванні методики побудови навичок, динамічному аналізі розвитку дітей молодшого дошкільного віку, експериментальному вивченні дитячих трудових процесів, перегляді важкого дитинства» [3, с. 65].

Український психотехнік А. Мандрика став делегатом I Психотехнічного з'їзду у Парижі (1927), організованого Міжнародною асоціацією психотехніків (він був направлений саме від УСРР, оскільки звітувався перед Наукпедкомом про своє закордонне відрядження). У роботі з'їзду брали участь близько 200 делегатів з різних країн світу, у тому числі 8 з СРСР. Звіт А. Мандрики містив критичні коментарі стосовно організації його роботи. А. Мандрика зробив дві доповіді «з питань загально-методичного характеру» [15, арк. 77].

Представники лікарсько-педагогічного кабінету Дніпропетровської досвідно-педологічної станції на чолі з І. Левінсоном брали участь у роботі Всесоюзних з'їздів з психоневрології, педології та експериментальної педагогіки у Москві та Петрограді (1923 і 1924 рр.). У 1928 р. І. Левінсон та декілька його співробітників стали делегатами Північно-Кавказького педологічного з'їзду [1, с. 338].

Міжнародні наукові з'їзди фактично стали головною, хоча й не єдиною, можливістю для українських педологів об'єктивно висвітлювати і

поширювати результати своїх досліджень у Західній Європі та США. Всесоюзні з'їзди мали характер звітів і планувань, що були загалом характерними для радянського суспільства, але й вони мали неабияке значення у поширенні наукової інформації, зокрема й про результати педологічних досліджень і досягнення українських педологів.

Однією з форм реалізації міжнародних зв'язків вітчизняної педології було співробітництво українських фахівців з іноземними науковими установами або й окремими науковцями, що сприяло методичному забезпеченню педологічної діяльності в Україні. Воно полягало в перекладі та видавництві іноземної наукової літератури, закупівлі за кордоном приладдя й обладнання для здійснення педологічних досліджень.

Досить значні кошти Наркомос виділяв для закупівлі імпортного обладнання для Центральної (Харківської) досвідно-педологічної станції. Так, з метою удосконалення її науково-дослідної діяльності у 1923 р. було здійснено закупівлю приладдя, апаратів, книжок у Німеччині, Франції та Чехословаччині [14, арк. 16]. У 1926 р. для рефлексологічної лабораторії Харківської досвідно-педологічної станції Наркомос закупив у Німеччині умформер – прилад для отримання постійного току, що забезпечував правильність реєстрації досліджуваних рефлексів [7, с. 201].

Міжнародні методичні зв'язки української педології полягали й у перекладі та видавництві наукової літератури. Так, співробітники кабінету соціальної педагогіки Харківської досвідно-педологічної станції (І. Майстренко та Г. Мухіна) переклали з англійської мови праці С. Брукса «Раціоналізація шкільної праці в Америці», У. Монро «Педагогічні тести та вимірювання», Е. Торндайка «Психологія арифметики» та П. Тарстона «Статистика для педагогів». Про важливість для вітчизняних науковців видавництва цих творів свідчить те, що вони були відредаговані О. Залужним [7, с. 345].

Значимо, що міжнародне науково-методичне співробітництво сприяло організації педологічних досліджень, підвищенню їхньої достовірності та розширенню дослідницьких можливостей українських педологів.

Однією з форм реалізації міжнародних зв'язків української педології було те, що досвід наукового розвитку педології за кордоном висвітлювався на сторінках багатьох періодичних видань і у науковій літературі. Наголосимо, що усі статті у таких журналах, як «Шлях освіти», «Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології» подавалися з анотаціями англійською чи німецькою мовами, тобто

видавцями передбачався певний міжнародний обмін науковою інформацією.

У журналі «Шлях освіти» у 20-ті роки існувала рубрика «За кордоном», у якій розглядалися події, пов'язані з розвитком теорії та практики педагогіки у зарубіжних країнах. Вектор уваги авторів рубрики спрямовувався й на висвітлення фактичних матеріалів стосовно здійснення педологічних досліджень, проведення наукових з'їздів у різних частинах світу, тощо.

Традиційною для часопису стала й рубрика «Огляд американської періодичної літератури з педагогіки й психології», у якій був розділ, присвячений характеристиці публікацій з педології. Подібна рубрика, а саме «Реферати статей із зарубіжних журналів» була і в «Українському віснику експериментальної педагогіки та рефлексології». Окрім цього, у часописах містилися й ґрунтовні студії українських і зарубіжних науковців про педологічні дослідження за кордоном.

Висвітлення проблем розвитку педології та досвіду педологічної діяльності за кордоном на сторінках вітчизняних часописів з кінця 20-х років дедалі більше починало носити критичний характер, мало за мету засудження західної науки та самоствердження і розкриття переваг радянської педології.

Таким чином, значення міжнародного співробітництва українських вчених-педологів полягало, насамперед, у тому, що збагачення та розширення діапазону наукових взаємовпливів сприяло підвищенню якісного рівня дослідної та навчально-виховної діяльності. У 20-ті роки було закладено основи традиції міжнародного наукового співробітництва, яке сьогодні має втілюватися у життя у нових, досконаліших формах. Адже з середини 30-х років участь українських науковців (не педологів, бо, як загальновідомо, педологію було заборонено у 1936 р., а загалом педагогів, психологів і представників інших наук, які стосувалися дитинства) у міжнародних контактах обмежувалася ідеологічними настановами радянської держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Диференційований підхід в історії української школи (кінець XIX – перша третина XX ст.) : [монографія] / Сухомлинська О. В., Дічек Н. П., Березовська Л. Д. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 620 с.
2. Експерсія в Ленінград – Москву // Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології. – 1929. – № 4. – С. 132–137.
3. Залкінд А. Б. Педологія в СРСР / А. Б. Залкінд. – М. : Работник просвещения, 1929. – 83 с.
4. Сухомлинська О. В. Міжнародні зв'язки педагогів України у 20-х – на початку 30-х рр. / О. В. Сухомлинська // Український історичний журнал. – 1991. – № 10. – С. 52–57.
5. Сухомлинська О. Радянська педагогіка як ідеологія: спроба історичної реконструкції / О. Сухомлинська // Історико-педагогічний альманах. – 2014. – № 1. – С. 4–24.
6. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. / [за ред. О. В. Сухомлинської]. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 2. – 552 с.
7. Хроніка // Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології. – 1926. – № 2. – С. 201–202; 1927. – № 2. – С. 198; № 3–4. – С. 340–347.
8. Звіт про закордонну командировку до Німеччини дійсного члена Київської кафедри педології О. І. Дорошенко та списки осіб, яким надано командировки за кордон // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 8, спр. 501, 102 арк.
9. Звіт про роботу Комісії наукових командировок за кордон при НКО УРСР за 1928/29 уч. рік та тематичний план закордонних відряджень НКО УРСР на 1931 р. // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 9, спр. 352, 11 арк.
10. Копії замовлень на закупку приладів та листування з цього приводу з іноземними фірмами // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 9, спр. 724, 535 арк.
11. Листування з торговим представництвом СРСР у Німеччині з питань забезпечення обладнанням установ Наркомосу та ордери на оплату за надіслане закордонне устаткування // ЦДАВО. – Ф. 166, оп. 9, спр. 714, 239 арк.
12. Мережа науково-дослідних установ та матеріали до неї // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 8, спр. 430, 37 арк.
13. Операційні плани, кошториси витрат науково-дослідної кафедри педагогіки при ХІНО на 1925/1926 рр. та листування про заснування кафедри педології // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 2, спр. 1206, 113 арк.
14. Протоколи засідання колегії центральної досвідної станції Головоцвуху // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 3, спр. 900, 58 арк.
15. Протоколи засідань президії Державного науково-методичного комітету за 1927/28 р. // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 7, спр. 661, 153 арк.
16. Протоколи, звіти науково-дослідних установ Наркомосу УРСР про їх роботу за 1929/30 р. // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 9, спр. 359, 132 арк.
17. Протоколи та виписки з протоколів засідань Комісії закордонних командировок // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 8, спр. 494, 167 арк.

REFERENCES

1. Diferentsiyovaniy pidhid v istoriyi ukrayinskoyi shkoli (kinets XIX – persha tretina XX st.): [monografiya] / Sukhomlynska O. V., Dichek N. P., Beresivska L. D. – K. : Pedagogichna dumka, 2013 – 620 s.
2. Ekskursiya v Leningrad – Moskvu // Ukrainskiy visnik refleksologii i eksperimentalnoyi pedagogiki. – 1929. – № 4. – S. 132–137.
3. Zalkynd A. B. Pedologiya v SSSR / A. B. Zalkynd. – M. : Rabotnik prosvescheniya, 1929. – 83 s.
4. Sukhomlynska O. V. Myzhnarodni zvyazki pedagogiv Ukrayiny u 20-h – na pochatku 30-h rr. / O. V. Sukhomlynska // Ukrainskiy istorichniy zhurnal. – 1991. – № 10. – S. 52–57.
5. Sukhomlynska O. V. Radyanska pedagogika yak ideologiya: sproba istorichnoyi rekonstruktsiyi / O. V. Sukhomlynska // Istoriko-pedagogichniy almanah. – 2014. – № 1. – S. 4–24.
6. Ukrayinska pedagogika v personaliyah : u 2 kn. / Za red. O. V. Sukhomlynska. – K. : Libid, 2005. – 552 s.
7. Khronika // Ukrainskiy visnik refleksologii i eksperimentalnoyi pedagogiki. – 1926. – № 2. – S. 201–202; 1927. – № 2. – S. 198; № 3–4. – S. 340–347.
8. Zvit pro zakordonnu komandirovku diysnogo chlena Kiyivskoyi kafedry pedologii O. I. Doroshenko ta spisky osib, yakym nadano komandirovky za kordon // TsDAVO Ukrainy. – F. 166, op. 8, spr. 501, 102 ark.
9. Zvit pro robotu Komisiyi naukovykh komandirovok za kordon pry NKO URSR za 1928/29 uch. r. ta tematichniy plan zakordonnih vidryadzhen NKO URSR na 1931 r. // TsDAVO Ukrainy. – F. 166, op. 9, spr. 352, 11 ark.
10. Kopiyi zamovlen na zakupku pryklad ta listuvannya z tsogo pryvodu z inozemnymi firmamy // TsDAVO Ukrainy. – F. 166, op. 9, spr. 724, 535 ark.
11. Listuvannya z tovgovym predstavnytstvom SRSR u Nimechchyny z pitan zabezpechennya obladnanniam ustanov Narkomосу ta ordery na oplatu za nadislane zakordonne ustatkuvannya // TsDAVO Ukrainy. – F. 166, op. 9, spr. 714, 239 ark.
12. Merezha naukovo-doslidnih ustanov ta materialy do neyi // TsDAVO Ukrainy. – F. 166, op. 8, spr. 430, 37 ark.
13. Operatsiyny plany, koshtorisы vitrat naukovo-doslidnoyi kafedry pedagogiki pry HINO na 1925/1926 rr. ta listuvannya pro zasnovannya kafedry pedologii // TsDAVO Ukrainy. – F. 166, op. 2, spr. 1206, 113 ark.
14. Protokoly zasidannya kolegiyi tsentralnoyi dosvidnoyi stantsiyi Golovsotsvihu // TsDAVO Ukrainy. – F. 166, op. 3, spr. 900, 58 ark.
15. Protokoly zasidan prezidiyi Derzhavnogo naukovo-metodichnogo komitetu za 1927/28 r. // TsDAVO Ukrainy. – F. 166, op. 7, spr. 661, 153 ark.
16. Protokoly, zvity naukovo-doslidnih ustanov Narkomосу URSR pro yih robotu za 1929/30 r. // TsDAVO Ukrainy. – F. 166, op. 9, spr. 359, 132 ark.
17. Protokoly ta vipisky z protokoliv zasidan Komisiyi zakordonnih komandirovok // TsDAVO Ukrainy. – F. 166, op. 8, spr. 494, 167 ark.